

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Del Noguera-Pallaresa al Noguera-Ribagorçana

A TRAVERS DEL FLAMISSELL

ASCENSIÓ A LA SERRA DE SANT GERVÀS

Aprofitant ma estada en el Pallars un dels passats estius, vaig deturar-me a Gerri de la Sal pera visitar el monastir de Santa Maria y combinar desde allí una excursió a través del Flamissell, fins a trobar el Noguera-Ribagorçana en el Pont de Suert, fent de retorn cap a la Pobla l'interessant ascensió a la serra de Sant Gervàs.

Deixant apart les impressions purament personals, que de res serveixen, en el present treball me concretaré exclusivament a transcriure les notes recullides y que poden esser útils als excursionistes.

GERRI DE LA SAL

Gerri es una antiga y pintoresca població de costaruts y mal empedrats carrers, situada quasi a l'extrem d'una petita y encongada vall que'l Noguera-Pallaresa atravesa de N. a S. desde'l pas del Comte fins que s'engorja en l'estret de Collegats, sota les emboscades montanyes de Cuberes y Pentina.

Al peu mateix del poble hi brolla una font salada que constitueix sa única riquesa. La producció es tant abundosa, que, no podent-la exportar tota, se veuen obligats a treballar no més que l'un any per l'altre, y devegades les existencies encara resulten excessives. El depòsit de la sal es una gran casa de planta quadrada que al primer cop de vista's distingeix dels demás edificis, desprovehits de tot interès pera l'excursionista. Els salins o eres on queda l'aigua

estancada fins que s'evapora, agafen bona part de la ribera y venen a esser la nota més característica d'aquella simpàtica vila.

A l'altre costat del riu se troba'l monastir de benedictins, del que no més resta en peu l'iglesia de Santa Maria, consagrada en 1149 per l'Arquebisbe de Tarragona, havent-hi assistit, ademés del bisbe d'Urgell, els de Barcelona, Ausona, Çaragoça, Girona y

Clixé de J. Soler

GERRI

Lleida, y Artal, comte de Pallars, segons aixís se desprèn de l'acta de consagració que va esser impresa y col·locat un exemplar en el camaril de la Verge.

Les construccions posteriors han desfigurat completament la part forana d'aquella romànica construcció. Un atri del segle XVIII tanca la porta d'entrada. La formen dugues columnes de ben treballats capitells, historiat l'un y ab ornament vegetal l'altre, recordant l'estil corinti, que aguanten una robusta arcada, per damunt de la qual, desde'ls abachs, ressegueixen exteriorment el mur tres linies interrompudes en forma de canutets. A sobre, en el mateix pla de la fatxada, s'alça una espadanya de tres pisos, essent els dos primers de doble obertura lobulada. Entre'l campanar y la porta

Clixé de J. Soler

MONASTIR DE GERRI

hi ha un pesat finestral que dona llum a l'interior. Els absis queden tancats per la sagristia y pel camaril. Solament del central poden observar-se, entre dugues columnes que pugen de terra estant, tres arquets amparats en senzills permòdols o modillons.

L'interior es de tres naus, de mig punt la del centre y de segment de cercle les laterals, servint de contrafort an aquella. Les separen tres arcades per banda, que descansen sobre quatre pilars en quals cares s'hi apoyen quatre columnes, pujant, la que mira a la central, a major altura, fins a sostenir els archs formers de la volta. Enfront de cada pilar hi correspon en les naus laterals una altra columna empotrada en el mur, el qual va resseguit damunt dels capitells per una motllura a tall de cornisa. Els tres absis, més baixos que les naus, són semi-circulars y de volta senzilla.

La llargada de l'iglesia, descomptant els absis, es de 23'20 metres; d'amplada té la nau central 6'80 m.; les laterals, 3'60; y el basament dels pilars, 2'50 m. cada un. L'altura, que no va ser-me possible pendre, està molt ben proporcionada ab el conjunt del temple.

En la nau lateral esquerra, encastat en el mur d'espatlles a la fatxada, hi ha una sepultura que porta gravat per escut l'àliga de dos caps, emblema dels comtes de Pallars. A sobre's veu una estatuja jacent d'un abat, que no correspon an aquella urna, per esser molt més llarga. Ab les continues revoltes han desaparegut els restos y la làpida que devia contenir el nom del personatge allí enterrat.

El chor agafa bona part de la primera arcada en la nau central.

El camaril es de construcció relativament moderna, ab ornaments barrochs. En la paret del fons hi ha una tela pintada que representa la consagració de l'iglesia. L'imatge de la Mare de Déu que s'hi venera es de talla romànica, d'uns 2 pams y mig, y té la cara morena, com la de Montserrat. Està montada dalt d'una armatosta de fusta y va vestida ab la ridícula indumentaria de *campana*. A la sagristia s'hi conserven alguns quadros bastant bons.

Aquest monastir consta que ja existia a principis del segle VIII, havent sigut matriu d'altres cases de l'ordre de Sant Benet en el Pallars. Els seus abats exercien jurisdicció sobre les següents parroquies: Gerri: Sant Feliu y Santa Maria, ab les annexes d'Enscu y Bescua; Pobleta y anexe d'Envall; Bahent y annexes d'Useu y Buseu; Peramea y annexes de Pujol, Coscastell y Canals; Montcortés y anexe de Bretuy; Anchs y annexes de Celluy y Balestuy; Montsó y

anexa de Socís; Cuberes; Sant Joan de Vinyafrescal; Sant Martí de Canals; Bernuy y Escart.

A mitja hora riu amunt, dalt d'un cingle, en el pas del Comte, hi ha una antiga ermita dedicada a Nostra Senyora d'Arboló, imatge molt venerada en aquella ribera. Es de construcció romànica, lo mateix que'ls capitells que aguanten la pica d'aigua benèita.

La casa de l'ermità's troba encastada en una roca d'ont es fàcil arrencar bones partides de manganès, mineral molt abundós en aquells contorns.

DE GERRI A PERAMEA, MONTCORTÉS Y POBLETA DE BELLVEHÍ

De Gerri al Pont de Suert hi compten onze hores. L'itinerari que descrich ne comprèn un parell més a causa d'haver-me desviat desde Mentuy, per dalt de la serra, en lloch de baixar directament a Senterada y remontar desde allí la ribera de Sarroca.

A les mateixes espatlles de Gerri comença'l camí que en continuats revolts enfila la montanya, sota quins replechs desapareix ben prompte la vall del Noguera, quedant dominada per les estimbades roques del Comte a l'un costat y pels escrostonats tossals de Collegats a l'altre.

Al cap-d'amunt se troba Peramea (antigament Petra-media), petita vila d'unes seixanta cases. Se veu estirada en un repeu de serra trencat al N. per una espadada penya que baixa dret al torrent del Comte. Allí, en el punt més aixecat, desde on se domina bona part del Pla de Corts, s'alçava'l castell, algun temps habitat pels comtes de Pallars, dels que se'n conserva, entre altres recorts, les reliquies de dos sants Ignocents, que, segons tradició, varen portar-los de Terra Santa y en feren present an aquella parroquia.

Desde l'iglesia, construïda al bell costat del castell, arrenquen els dos carrers un poch divergents en direcció a mig-dia, aon tornen a juntar-se, formant ses propries cases una ben estudiada línia de defensa, completada per la macissa torre dels Colomé's, que s'aixeca un poch més enllà per damunt de l'ermita de Sant Sebastià y Sant Roch. Moltes de ses cases tenen porxadés, y en els adovellats portals s'hi observen escuts y dates dels segles XVI y XVII.

A la sortida de Peramea, el camí baixa al fons d'una allau poch abans de juntar-se ab el torrent que, venint del costat de Celluy y

Balestuy, entra en el Noguera, prop del caseriu del Comte, que li dona nom.

Seguint la llarga y pedregosa pujada de Bretuy, y continuant cap a Montcortés, se passa pel Pla de Corts, pintoresca comarca brodada de prats y conreus y vorejada d'arbredes. Queda reclosa entre Serraspina al N. y la serra de Peracals al S., en quin costat se troba Canals; montanya de Peramea, Coscastell y Pujol a l'E., y el coll de Montcortés a l'O. Per dependre d'aquest poble també's considera que'n formen part Capestany y Mentuy a l'O., malgrat donar aigües al Flamissell. De manera que la comarca, apart del pla, que es molt reduït, perquè no tindrà més que una hora y mitja de circumferència, agafa les dues vessants, o siga la gran depressió que deixen les esmentades serra de Peracals, estrebada ab la de Montsó, que va d'E. a O., y Serraspina, que's dirigeix de N. a S.; quedant junyides pels colls de Montcortés y Mentuy, situats a una y altra banda de l'estany, de quins pobles equidista un quart en prou feynes.

L'estany de Montcortés, donchs, se troba en el punt mig de l'aixamplament que va de riu a riu; té de 500 a 600 metres de llarg per uns 400 d'ample, y desaigua al N. en un barranch tributari del Flamissell, part d'avall de la Pobleta (1).

Es un lloch sumament deliciós, envoltat per montanyes de suaus cayentes clapades de verdor y ample horitsó que permet oviar al lluny, per dessobre'ls serrats, els macius pirenenchs de les comes d'Aguiro. En ses reposades aigües se reflecten les rústegues cases de Capestany, enfilat dalt d'un puig, com si volgués guaitar més bé aquell encisador recó.

La feconda imaginació del poble l'ha rodejat de misteris, y en conta moltes tradicions, encantaments y no sé quantes coses més. Es curiosa la que explica sa formació. Hi havia allí, abans que l'estany, una gran ciutat. Passava un pobre captayre de porta en porta demanant almoyna, y en lloch va trobar aculliment: a tot arreu se'l treyen del davant ab males paraules; ningú va ser bo pera allargar-li un trist rosegó de pa. A l'últim topà ab una pobra dòna que pastava; va compadir-sen y, fent-lo entrar en sa casa miserable, li donà de bon grat lo poch que tenia. Ell se n'anà justament agrahit y li digué: «Vos sou l'única ànima que mereix salvar-se d'a-

(1) El mapa francès del Depòsit de Fortificacions, equivocadament li dona sortida per l'E. cap al Noguera, sent aixís que'l coll de Montcortés parteix les aigües d'aquest riu y el Flamissell mitjansant l'estany.

questa ciutat malvada. Quan sentireu a mitja nit que tot trontolla y els vostres vehins fugen esma-perduts de llurs cases, no sortiu per res del món». Vingué la nit, començà a tronar y a caure llamps a tort y a dret, y, sentint-se un fort terratrèmol, la ciutat va anar enfonsant-se, quedant l'estany en el seu lloch. Afegeixen, ademés, que en la nit de Sant Joan, a les dotze en punt, apareix la dòna ab la pastereta al cap y se senten al fons els gemechs dels desesperats habitants de la ciutat negada.

També es molt coneguda la tradició del Comte de Pallars, que, trobant-se un cru hivern de cacera per aquells voltants perseguint un porch singlar, va endinsar-se en l'estany, que era tot gelat, y ab el pes y'l trepig del cavall se li esberlà'l glaç, enfonsant-se en les aigües. Allavors va encomanar-se a Santa Maria del Monastir de Gerri y li feu una rica prometença pera que'l salvés; més el comte, al veure-s fòra de perill, exclamà tot alegroy: «Aigua passada, Mare de Déu enganyada», y al instant quedà sense vista, no retornant-li fins que va satisfer el compromís que lliurement s'havia imposat.

Passat l'estany, ab mig quart se guanya'l collet de Mentuy. Gran cop de vista. La ribera de la Pobleta a primer terme, més enllà la depressió que forma la de Sarroca entre la serra de Llebata y el Sant Gervàs ab el Monebuy al fons. Més cap a l'esquerra, enfront mateix, per damunt de l'oposada ribera, s'obre la vall de Pinyana, entre la serra que porta'l seu nom y l'aglebat Camporan, tancada per l'escayrat y altiu tossal de Bedoga d'Adons. Al costat de mig-jorn queden les darreres estribacions de la serra de Peracals a l'enllaçar-se ab la de Montsó.

Ab cinch minuts més s'arriba a Mentuy, agrupació de tres o quatre cases al peu d'un emboscet turó. La casa del Rey, ab escut a la porta, altes balconades y sortida teulada, conserva l'aspecte d'una antiga *casa de senyors*; es la que té més caràcter de totes les que hem vist en aquesta rodalia, aont acostumen a esser migrades y de poch gust.

Mitja hora fins a la Pobleta de Bellvehí. A mida que's baixa, la vegetació augmenta, els tons són més vigorosos y les arbredes més abundants en tota la ribera, vegent-s'hi moltes pomeres y noguers, que li donen just renom. Se troba hermosament situada a l'esquerra del Flamissell, y, ab tot y esser la més important població d'aquell troç de montanya, no compta més que unes cinquanta cases. La del *senyor* es un destartalat edifici que s'està cayent de vell y no se surt del motllo general d'aquesta mena de construccions.

El Flamissell ve dels estanys de Capdella, un dels recons més

trencats del Pireneu. En aquell poble se junten les riberetes d'Estanytort y Ricuerna, que arreplega també la de Filià; segueix per Espuy y Aiguabella cap a la Torre de Capdella; passa dessota Castell-Estahó, després de recullir les aigües de la Coma de Montrós per l'esquerra, y les d'Aguiro y Astell per la dreta; se'n baixa a la Plana y Beranuy; continua cap a la Pobleta y Senterada, aon pren la ribera de Sarroca, y, endinsant-se pel congost d'Erinyà, enforca més avall ab el Noguera-Pallaresa a l'arribar a la Pobla de Segur.

DE LA POBLETA DE BELLVEHÍ A ANTIST Y CARROCA DE BELLERA

Continuant l'excursió sempre serres a través, a cinch minuts de la Pobleta passat el riu comença la pujada d'Estivill (una hora), dominant el verdós riberal que's deixa darrera.

Mitja hora més de camí planer fins a Antist.

Desde allí's descobreix un esplèndit paisatge sobre les valls del Flamissell, esmaltades de pobles tots ells ab el característich campaneret de llicorella. Aguiro, Obeix, Astell y Castell-Estahó s'oviren en una mateixa vessant; a l'altre costat de riu, dalt de la Coma, Montrós, Pobellar y Pauls, y més avall Beranuy y Gramenet, a la cayent NO. de Serraspina, que s'allarga per sobre d'Envall fins a morir prop de Bretuy, en el Pla de Corts. Les primeres serres pirenenques queden tallades pel Flamissell al sortir de la vall de Capdella, destacant-se al fons l'alterós Montseny y les retallades agulles d'Estany-Tort.

Dirigint-se d'Antist a Llarent, s'atravessa la collada del Codó. Prop d'aquell poble neix el torrent de Sant Genís, que, passant pel costat de La Bastida de Bellera, va a desaiguar en el Flamissell entre la Pobleta y Senterada. Com més avança, el seu llit se va enfondint y ses vores s'encongeixen de tal manera que esdevé un punt sumament estret de cinch o sis passes d'ample, perdent-se ses aigües en l'abim, que, segons diuen, may ningú ha pogut penetrar.

Trobant-se, donchs, en aquell indret un pont de pedra en el camí de La Bastida a l'antich convent de Sant Genís y Estivill, no hi podia mancar la seva tradició, com la tenen tots els ponts que s'atribueixen al diable. Conten que una pastora de La Bastida menava a pasturar el bestiar a les vehines montanyes, havent de fer gran marrada pera guanyar el desnivell del torrent. Vet-aquí que un dia se li presentà un galan jove y li proposà construir un pont que li estalviaria bona part de camí, mitjansant que ella acce-

dís a certes peticions. A la pastora no va semblar-li mala la proposta y acceptà, més ab la condició de que primerament aixequés el pont, de lo contrari no hi havia res de lo convingut. El pobre diable hi va caure de pla; posà mans a l'obra y, quan a mitja nit hi duya la darrera pedra arrencada del castell de Çarroca, s'escunsà a passar un monjo de Sant Genís, qui, al veure aquella atrevida construcció en tant poch temps portada a terme, y creyent que un poder sobre-humà hi havia intervingut, va fer la senyal de la creu, sentint-se tot seguit un fort terratrèmol, desapareixent l'improvisat enginyer torrent avall entre núvols de sofre pestilent. En la penya del castell de Çarroca que mira al riu hi han quatre forats que encara'n diuen les *potes del diable*.

A la banda oposada del barranch que va a Estivill hi han les ruïnes del convent de Sant Genís, ab el que va enllaçada aquesta tradició. Era de benedictins y'l trobem ja esmentat a principis del segle IX. Els documents indiquen sa situació *in comitatu Paliarensi, infra territorium castris Bellaria*, entre'l Flamissell y Bosia. A darrers del segle XI figura com a priorat del de Santa Maria de Lavaix.

La carta de donació dels comtes de Pallars, Artal y Lucia, feta an aquest monastir l'any 1030, el situa *super alveo flumen Cello, que alio vocabulo nuncupatur Astranue*. El *flumen Cello*, de que parla'l document, ha originat per corrupció'l nom de *Flamicell* que porta'l riu de la Pobleta, ahont desaigua precisament el torrent de Sant Genís. Fins ara hem vingut escrivint-lo ab s doble tenint en compte la manera de pronunciar-lo en el país y no ab s senzilla, tal com s'acostuma; però en rigor deuriem fer-ho ab c, atesa la forma en que'l veyem escrit en els primers documents que a ell se refereixen.

Pera anar de La Bastida a Erdo, una de les cases més acabalades de la montanya, s'ha d'atravessar el coll de Fades, y s'entra a la ribera de Çarroca, que constitueix la divisoria entre'ls bisbats d'Urgell y Lleyda.

El riu de Çarroca ve de la vall de Lleбата; baixa estimbat per sota de Manyanet, recullint a Les Iglesias el rieral d'Abellanos, y continua per Xerallo y Çarroca, fins a Senterada, aont embranca ab el de la Pobleta o Flamissell. Porta successivament el nom dels pobles que atravesa, segons la secció que vulgui indicar-se; però sa veritable denominació es *Bosia*, de *Bosega* y *Bosegia*, que's troba en antichs escrits, dels quals ben clar se'n desprèn que ab aquest nom era conegut tot el riberal de Çarroca y de Les Iglesias.

No serà de més pendre nota d'alguns documents publicats per

E.

O.

Clixé de J. Solter

ÇARROCA DE BELLERA

Marca y Villanueva, que, relacionant-se ab això mateix, tenen molt interès pera historiar la comarca.

El monastir de Santa Grata, del que n'ha vingut a resultar l'actual Senterada, existia molt abans de l'any 823, en que figura ja restaurat pel bisbe d'Urgell, segons es de veure del decret de con-

Clixé de J. Soler

IMATGE DE LA VERGE DE BELLERA

firmació dels seus béns, firmat per Ludovicus Pius, el qual ne parla en els següents termes: *monasterium quod dicitur Sancta Grata, quod est situm super fluvium Bosegia, dicatum in honore Sanctæ Dei Genitricis Mariæ semper Virginis*, etc. L'any 1042 fou novament restaurat y dedicat, fixant sa situació *inter ambas aquas: in Tramasa-guas in comitatu Paliarense in vocabulum Sancta Grata*.

Un altre document no menys important es l'escriptura de l'any 847, sobre l'institució de la vida monàstica en l'iglesia de Sant Julià, *qui est fundata prope fluvio cujus vocabulum est Bosega subius villa Senticelo*. Sentís es un poblet de deu cases corresponent a la Batllia de Sas, no gayre lluny del riu de Les Iglésies, al qual fa referència el Bosega o Bosia, ab quin nom ja hem vist que se'l coneix en tota la ribera (1).

Çarroca de Bellera, antigament cap de la baronia, ho es avuy d'una petita encontrada montanyenca plena de recorts dels temps passats y completament oblidada dels presents. Se veu allargada dalt d'una penya esmorrada pel costat que dóna al riu, aont abans s'aixecava'l formidable castell dels Belleres, que extenien sa jurisdicció per tots els pobles del voltant. D'aquella antiga fortalesa avuy no'n resten més que algunes parets quasi bé caygudes y'l recort inesborrable del casal d'una familia que va ocupar llochs distingits entre la noblesa catalana.

L'iglesia posseeix un retaule gòtich y una petita imatge romànica de la Mare de Déu de Bellera, molt apreciable pel seu valor arqueològich. Va asseguda ab el Fill a la falda donant la benedicció. La pintura està molt ben conservada, y entre'ls motius decoratius de la cadira es fàcil observar l'escut de la baronia en forma de taula d'escachs.

CEFERÍ ROCAFORT

(Acabarà)

Excursió als orígens de la riera d'Argentona

(Rectificació)

Reclou la vall d'Argentona per lo NO. la serra de Parpers, que es hu dels principals orígens de la riera d'Argentona. Esta serrallada s'extén de Céllechs al Corredor, y compta ab les despulles de quatre antigües forteses, de les que ja parlàrem en lo BOTLLETÍ de l'any passat (2), més que havem de tornar a tractar-ne pera corretgir l'errada en que encorreguerem en la publicació de les plantes topogràfiques del castellet de Céllechs y de la fortalesa del turó del Vent.

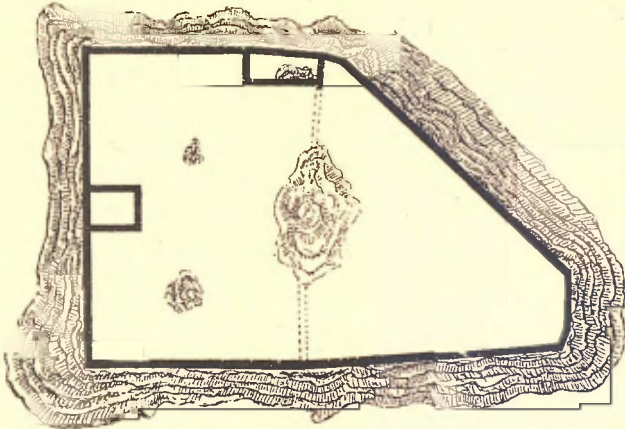
Lo cim de Céllechs ostentà un *castellet*, del que encara'n queda

(1) En el mapa francès abans esmentat se l'anomena *Tallon*.

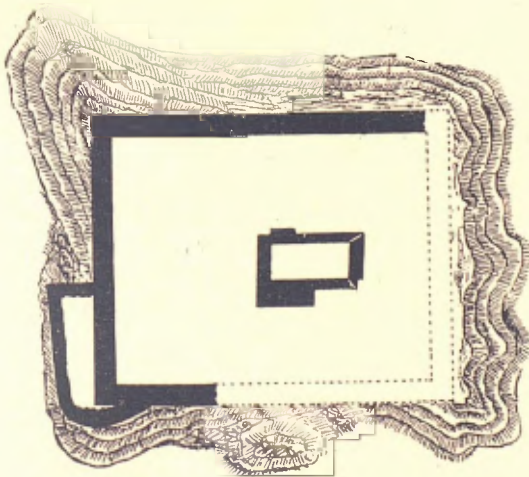
(2) Vegi-s lo present *Botlletí*, any 1903, planes 242 y 243.

recort, en la designació d'una de ses altures per lo poble y en los fonaments ran de terra que permeten alsar-ne la planta, més o menys imperfectament.

De Céllechs al Coll no hi ha en lloch senyal de fortalesa, per

Planta del castellot o fortificació pre-romana de Céllechs (escala de 1 per 1,000)

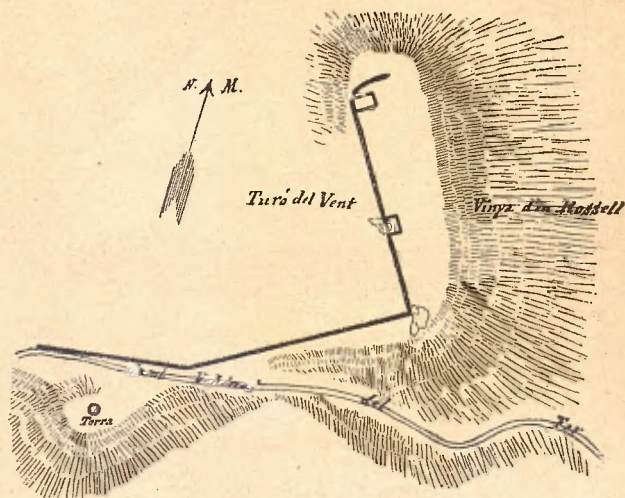
Planta del castell mitjeval del Far, prop del coll de can Bordoy (escala de 1 per 400)

més que un dels cims se nomena *lo turó dels castellans*, que nosaltres havíem tingut intuïció de que pogués ésser un de tants puigs *castellar*, com hi ha en molts termes o poblacions de Catalunya, recordant les fortificacions derrocades; mes, ben examinats los

cims, res hi trobarem que donàs a entendre hi hagués hagut allí fortalesa de cap mena.

En la parroquia de Sant Esteve del Coll existeix la famosa torra romana o *specula* ja coneguda dels excursionistes (1), la que ha estat habilitada per son propietari com a habitació, fa uns quatre o cinch anys, aprofitant les velles parets romanes y semievals.

Damunt de la collada de *Can Bordoy*, per hont passa la carre-

Planta de la *hibernacula* y del *turó del Vent* (parroquia del Far) (escala de 1 per 3,000)

tera de Dos-rius a Llinars, s'alcen les runes de l'antich castell mitg-eval del Far, possessió de la casa dels Corbera, casa famosa per haver posseït la rodalia de Corbera a Barcelona, qual reivindicació senyorial tant ha pertorbat modernament la bona marxa econòmica de la capital catalana.

Lo castell del Far fou abandonat per los Corberes en lo segle XV, al construir a Llinars lo fexuch castell que encara admiram en peu, per l'excelencia de sos murs.

Prenent lo camí carreter de la parroquia de Sant Andreu del Far, s'atravessa la *hibernacula* del *turó del Vent*, extens recinte murat, del que'ns en ocuparem per menut. Proper a ell se troven certs fonaments circulars, que apar siguessen d'una torra desde la qual se dominava molt bé la vall vehina.

(1) *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, 1883, plana 186.

En la serra de Parpers també hi hagué, al començar lo segle XI, lo castell Çà Creu, qual situació ignoram, segons diguerem en altre treball nostre (1).

La present rectificació va endreçada a les plantes topogràfiques, que tornem a reproduhir esmenades, donant la del *turó del Vent*, que'ns descuidàrem de reproduhir l'any passat; y fet axò, ja no'ns resta més a afegir.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

LO VALLÈS

(Continuació)

OROGRAFIA DEL VALLÈS

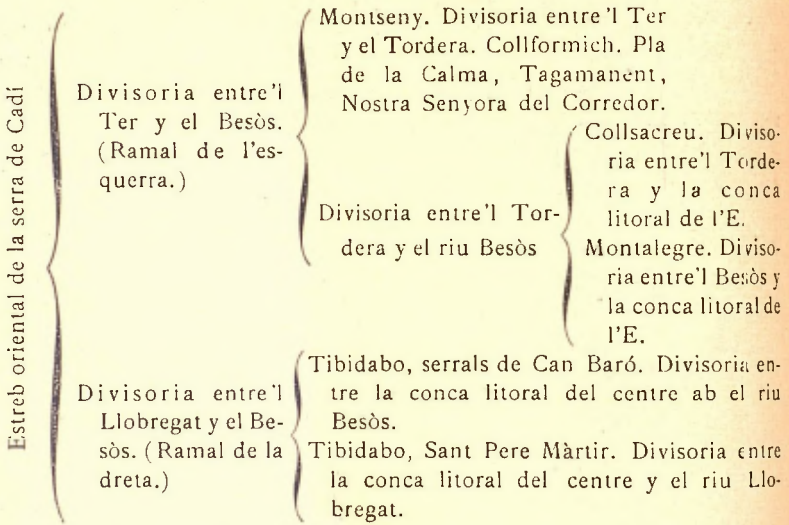
Tres són les principals depressions que al primer cop d'ull s'observen en el Vallès, formades respectivament per ses corrents més capdals. La primera correspon al límit NE. y serveix de jaç a les aigües de Tordera; la segona té la direcció de N. a S., desde la Puda a Papiol, y correspon al Llobregat; y la tercera al Mogent, riera de Granollers y Congost, de la reunió dels quals resulta la principal depressió de la comarca, corresponent al jaç del Besòs.

Les estribacions dels Pireneus orientals, que formen la serra de Cadí, baixen formant la divisoria entre'l riu Llobregat y l'Ebre. L'estreb oriental separa'l Llobregat del Ter, dividint-se en ramal de l'esquerra y ramal de la dreta. *Lo ramal de l'esquerra* forma la divisoria entre'l Ter y el Besòs. — Montseny. Divisoria entre'l Ter y el Tordera. — Collformich, Pla de la Calma, Tagamanent, Nostra Senyora del Corredor. Divisoria entre'l Tordera y el Besòs. — Collsacreu. Divisoria entre'l Tordera y la conca del litoral de l'E. — Montalegre. Divisoria entre'l Besòs y la conca litoral de l'E.

Lo ramal de la dreta forma la divisoria entre'l riu Llobregat y el Besòs. — Divisoria entre la conca litoral del centre ab el riu Besòs, o sia Tibidabo, Serral de Can Baró. — Divisoria entre la conca litoral del centre y el Llobregat, o sia Tibidabo, Sant Pere

(1) *Lo castell de Sant Vicents o de Burriach* (Mataró, MCM), en publicació

Màrtir. Ab el següent esquema pot veure's clarament l'ordre de aquests estrebs y divisories.

En la divisoria del Ter y del Besòs l'únich estreb important que hi ha es el que, sortint del Puig de l'Oller, vora Sant Cugat, separa les aigües del Congost de les de la riera de Parets, extenent-se pel Pla de la Garga, Sant Miquel del Fay, Puiggraciós, l'Ametlla y immediacions de Canovelles y Montmeló, hont acaba; essent el més capdal dels seus contraforts la serra de Montmany, que's desprèn de Sant Miquel del Fay, dirigint-se al NE. y es correspon ab la de Vallcarcara en la vessant del Congost.

Los estrebs principals que's formen en les vessants meridionals del Montseny són: el que arranca del Pich de les Agudes en direcció a Fogàs de Montclús, hont se divideix en quatre ramals, el primer dels quals forma'l límit de la provincia de Girona y la divisoria entre les rieres de Breda y la Batlloria, afluents del Tordera, y els altres tres se dirigeixen respectivament a Gualba de Dalt, Campins y Sant Celoni, separant entre sí les rieres de la Batlloria, de Gualba y de Partegàs, afluents tots del Tordera.

Les línies orogràfiques principals de la vessant N. de la divisoria entre'l Tordera y la conca litoral de l'E. són:

1.ª Les quatre que surten de la serra de Vallmanya y formen les divisories entre les rieres de Roquet, Sant Tous, Sant Pons, Raminyo, Fuirosos y altres petits tributaris del Tordera, consti-

tubint una linia la serra del Tronju; corrent per Orsavinyà, Puig de la Touja, turó de Silvestre y ermita de Sant Pons, l'altra; desviant-se de l'interior, més avall del turó de Silvestre, la tercera, pera marxar pel turó de Ferrer cap a Fogàs de Tordera; y dirigint-se pel Puig d'en Batalla y Bach a acabar en Puig de l'Oller l'última.

2.ª Les tres que baixen de la serra Llaureda per Montnegre y Fuirosos, per Roca Valtorera y Puig de les Sitjes, y per turó de Puigvent y Vilardell, separant les vessanes de la riera de l'uirosos y d'Olsinelles de les d'altres afluenis, menys importants del Tordera.

3.ª La que sortint de Collsacreu divideix les conques de la riera d'Olsinelles y la de Vallgorguina.

4.ª La que arranca de l'ermita de Nostra Senyora del Corredor, coronant la vessana esquerra d'aquesta última riera y la dreta de la de Trentapassos.

En la divisoria entre'l Besòs y el Tordera se desprèn un notable estreb que separa les conques del Congost y de Mogent, afluenis principals del Besòs. Arranca de l'elevat cim de Tagamanent, y pels cims de Vallcarcara, ermita de Sant Cristòfol, Cànoves, Les Franqueses, Marata y torre de Pinós, se dirigeix a la confluència d'abdós rius, més avall del molí de Bramasachs. El més important dels seus contraforts per l'E. es el que divideix les vessants del Riusech de les de torrent de Villalba, afluenis abdós del Mogent. A l'arribar vora l'ermita de Sant Cristòfol, aquell estreb destaca un ramal cap al SO. pera formar la divisoria entre'l Congost y son tributari la riera de Corró, de quin ramal y de l'estreb principal se desprenen a l'O. una serie de petits contraforts, com el Pla de Montau y altres, que separen entre sí'ls torrents de Can Grau, de Sant Fortuny y de Can Pere Artigas, les rieres de Blancafort, de Vallcarcara, de Bancó y altres afluenis més secundaris del Congost.

Surt un altre estreb d'aquella divisoria principal, y es el que baixa cap a Sant Pere de Vilamajor y abans d'arribar-hi se subdivideix en tres petits ramals que separen les aigües entre la riera de Cardedeu o Vallfornés, el torrent Alemany, la riera Guiolà y la de Vilamajor, que baixen a alimentar el Mogent.

Queden encara del costat S. de la divisoria, y cap a l'extrem oriental de la conca, altres petits estrebs, dels que sols citarem el que divideix la riera de Vilamajor de la de Molina, tributaris del Mogent.

Los contraforts de la divisoria entre'l Besòs y el Litoral són de molt poca importancia: sols mereixen que se'n faci menció los que,

baixant de les montanyes d'Orrius, d'Agell, de Sant Matheu y del monastir de Montalegre, separen unes d'altres les rieres de Cavanals, de Xaragall, de Montornés, de Martorelles, de Sant Fost y de Cavanès, de les quals les tres primeres desaignen en el Mogent y les altres en el Besòs.

La divisoria entre'l Besòs y el Llobregat origina un gran nombre d'estrebs. Los més capdals són:

A l'E.—1.er El que surt de vora Sant Fructuós de Castelltersol, y a l'arribar prop l'ermita de Sant Sadurní se divideix en tres ramals, dirigint-se un d'ells per Sant Feliu de Codines, Sant Matheu de Montbuy, Plegamans y Sant Vicens de Mollet a la confluencia de la riera de Caldes ab el Besòs; altre, per l'ermita de Sant Jaume, Sentmenat y Palau Solitar, a la confluencia de la riera de la Roca ab la de Caldes; y l'altre, per Puig de la Creu, Casa Monistrol, Santa Maria de l'Antiga y Ripollet, a la riera d'aquest nom ab el Besòs.

El primer d'aquests ramals se bifurca entre Sant Matheu de Montbuy y Plegamans pera formar lo llom hont s'assenten l'ermita de Sant Tiburci, el poble de Gallechs y, ja en sa basa, el de Parets, separant entre sí a les rieres de Parets o Tenes y de Mollet, tributaries del Besòs.

Una altra bifurcació sofreix l'últim dels dits ramals sortint de Casa Monistrol cap a l'E. pera formar la divisoria entre les rieres de Caldes y de Santa Perpetua, afluents del Besòs.

2.ⁿ El que's forma en Sant Julià d'Altura y, atravesant los plans de Sabadell y de Santa Maria de Barberà, separa de Ripollet la riera de Sant Quirse, que li es tributaria.

3.^r El que baixa de Vilademilans per Sant Pau de Riusech, repartint les aigües entre la riera de Sant Quirse y la de Riusech, afluent també del Ripollet.

A l'O.—4.^t El que baixa de Santa Coloma Saserra, y per Marfà, Granera y Sant Miquel de Viladecavalls va a morir en l'unió de la riera de Talamanca ab el riu Calders, afluent del Llobregat.

De Sant Llorenç del Munt se desprenen cap al S. tres contraforts de coneguda importancia, particularment el que desde la serra del Pou s'obra en dos ramals, baixant el principal, pel Clarà, Ullastrell y Castellbisbal, a morir en l'unió de la riera de Rubí ab el Llobregat; y la més secundaria per Sant Pere de Tarrassa, a dividir entre sí les rieres de Tarrassa y de les Arenes, afluents abducs de la de Rubí; un altre d'ells s'aparta d'aquell ramal al NE. de

Vacarisses y, passant prop Sant Martí, forma la divisoria entre la riera de Gayà y son afluent la de la Torre.

Es tant curt l'espai en que's desenrotlla la conca litoral del centre, que al primer cop d'ull ja's comprèn l'impossibilitat de que en ella's trobin grans linies orogràfiques. Citarem sols, per esser les més importants, el turó de Montcada, qui's desprèn de l'extrem oriental de la divisoria, separant del Besòs les aigües de son afluent el Ripollet, y les montanyes de Sant Pere de Papiol y Santa Creu d'Olorde, que divideixen respectivament les rieres de Vallvidrera, afluents de la de Rubí, y la de Santa Creu, afluent del Llobregat.

Tenim ja descrit a grans plomades el sistema orogràfic del Vallès; no'ns es possible fer-ho parcialment, puix fora necessari escriure una obra voluminosa. Ab molta veritat se diu que «en el Vallès tot hi es», puix en lo mateix sistema orogràfic trobem desde la més altiva serralada a la més humil coma, y desde la més feréstega y pregona vall fins a l'elevat cim, cobert tot'hora de boirosa mortalla.

S'ofereix abans de tot, a l'E. de les vessants del Montseny, un magnífic paisatge en que la naturalesa mostra sos més hermosos contrastes.

Allí, com diuen en Maureta y Thos, junt a les bullidores y sorolloses aigües del *Salt de les Bruixes* y altres rierons secundaris, les més tranquiles de la corrent principal, y en mig de totes elles les tristes y callades del llegendari *Gorch Negre*; a l'un costat les grans salzeredes de les fondes valls, a l'altre les planuries sempre alegres de Palautordera; més amunt la gegantina massa del Montseny, negrosa y solitaria, envolquellada ab espessa calitja y coronada de neu la major part de l'hivern.

A l'O. s'extén el Vallès. Pot dir-se que aquesta comarca, més que una vall sola, se compon d'un conjunt de valls, atravessats per amples y pregones depressions, separades entre sí per extensos serralets de poca altura y de suaus vessanes. No obstant, a mida que'ns anem acostant a la cordillera interior (Montseny, Tagamanent, Puig Graciós, El Farell, Puig de la Creu y Sant Llorenç del Munt), el terreny se fa més trencat, los estrebs són més sortints; la naturalesa, segons frase d'en Piferrer, pert gradualment l'apacible igualtat que fins allí havia conservat; les depressions s'estrenyen, les corrents precipiten llur curs, y, combinades aixís les coses, se formen salts y cascades que sorprenen a l'excursionista.

Imitant a n'en Masferrer, podem dir que'l Vallès, contemplat desde un dels cims que'l rodejen, fa l'il·lusió, a l'observador ins-

truit, de contemplar sota'ls seus peus el pre-històric llach vallesà, semblant los serralets les lleugeres ones, mogudes pels ayres dels temps miocènichs.

L'altura mitja de la planuria sobre'l nivell del mar es d'uns 200 metres, y de 500 a 600 la de les serralades que la rodejen.

No fem una descripció detallada dels principals estrebs orogràfichs perquè, com ja havem dit, açò demana una obra apart, y fent-ho'ns apartariem del tema que tenim assenyalat.

NORBERT FONT Y SAGUÉ, PBRE.

(Seguirà)

NOTES DEL BERGADÀ

Fins que en el rellotge de l'excursionisme català tocà l'hora de torn a la comarca de Berga, jeya aquesta adormida en l'ignorancia de les belleses naturals y de les joyes artístiques que atresorava. Com en el bosch verge, a les petjades de l'home, cauen ací y allà arbres seculars a l'empenta del temps, quedant malmesa la fusta preciosa on l'escultor hi hauria sensibilisat son ideal lluminós, aixís nostra comarca ha restat fins no fa gaire verge de les mirades del geòlech, del naturalista y del arqueòlech. Per això ses belleses, quan no han anat a raure a l'abim de la postració, han sigut víctimes del descuit agermanat ab l'ignorancia que, sobre tot en edificis antics, ha deixat rastres lamentables.

Més, per ventura y sort, a l'apuntar per nostra benvolguda comarca l'aubada de l'excursionisme, els tresors ocults y rovellats per cims y fondalades, van trayent cada dia son brill de lley, a proporció que la llum avança, sobre tot en aquests últims temps, en que l'eximi excursionista Sr. Torras, digne President d'aquest CENTRE, no s'ha donat repòs en esbrinar y estudiar lo notable de nostres encontrades.

Pera contribuir, donchs, a n'aquesta obra de misericordia social y patriòtica, encara que no més sigui ab l'almoina raquítica de la viuda de l'Evangeli, en ales d'una ferma y may defallida afició als grans panorames de la naturalesa y d'una admiració juvenívola y, per tant, entusiasta per les manifestacions de l'Art en nostra aimada terra, vinch avuy a n'aquesta maisó de la Natura y les Belles Arts, vinch a n'aquesta casa, escorn pairal de l'excursionisme català, a n'aquest rusch meravellós on feineres abelles de

totes les encontrades de nostra nació porten el nèctar riquíssim de les respectives comarques. No es la competència per les variacions de l'Art y pels espectacles sempre sublims de la Naturalesa'l mòbil que'm fa vindre a n'aquest santuari, digne certament de mellors veus que la meua. Es, com he dit, l'afició junyida ab l'admiració, y abdues empeses per l'excés de deferència y honor ab que m'ha volgut distingir nostre il·lustre y benemèrit senyor President.

Rebin, donchs, aqueixes *Notes del Bergadà*, ab la benevolença del company, com a dictades que són per la bona voluntat del fill enamorat de sa terra, y per tant sempre disposat a entonar-li un himne de llohança, trayent a faró ses belleses.

I

LO PI DE LES TRES BRANQUES

A l'ocupar-me avuy d'algunes de les belleses que estotja la comarca de Berga, m'es imprescindible dir-los quelcom del Matusalem de nostres boscuries, principalment quan la meua relació ha de concretar-se en aquest jorn als varals de son veinatge.

Fixant-nos en la meravella, suprem esforç del regne vegetal, admirem una soperba pinassa, regnant sobirana y majestuosa desde'l mig del Pla de Campllonch. Com lo doll d'un fenomenal sortidor brota la soca de 32 pams de circumferència, fins que a l'altura de 7 s'esbandeix en tres grills, rebassades y titàniques branques que pugen bessones y simètriques cel amunt, a l'altura de 100 p., en que extenen sa gerda capsalada de 28 p. més d'alçaria, restant com oasis sospès en l'espai.

Aquest pi se veu que, com avuy, en temps antich ja va esser la joya predilecta de nostra comarca, adquirint celebritat per la seva figura y dimensions fenomenals, com ho corrobora'l fet d'haver sigut indulgenciat sigles enrera pels prelats de Solsona. Més en un dia venturós l'immortal poeta de Catalunya encarnà en son cor teyós lo simbolisme de la Patria, brollant de la seva inspiració cèlica aquest vaticini:

«Preguem que sia aquest Pi
l'arbre sagrat de la Patria».

Y desde aquella jornada'l Pi de les Tres branques romangué l'Arbre de Guernika català, adquirint una altra celebritat, una

nova representació moral, a més del simbolisme de la Trinitat divina. Avançant lo renaixement català y precipitant-se'ls successos en pro de la causa sagrada de Catalunya, com providencialment lo propietari Tomàs Campa, ab una generositat que l'honra de debò, feu graciosa donació de tal meravella a l'«Unió Catalanista» a 23 de Maig de 1901, restant desde aquesta jornada memorable, de dret y de fet, l'arbre sagrat de la Patria, complint-se la profecia del malguanyat Mossèn Cinto.

Fins aquí les glories. Més en la vida de les plantes, com en la de les nacionalitats, s'en compten de totes. Avuy, com lo llamp centralista descarrega sa furia destructora sobre la personalitat catalana, de la mateixa manera'ls elements envien ses fletxes dret al gegant de Campllonch, sol y vern en mig d'extensa plana; com la Patria passeja sa nuesa de lleys y parla, arrabassades oficialment pel Govern de Madrid, l'Arbre de la Patria ostenta la nuesa de ses arrels, descalçades pel moviment de terra ab motiu de la construcció del camí-carretera que frega a sa soca, a l'ensem que trepitjades pels vianants, cavalleries y carros que inconscientment estronquen, encara que sia a poch a poch, l'ufanor y la vida, ufanor y vida fins no fa gayre exuberant, del tresor de que'ns enorgullim los bergadans, y ab nosaltres Catalunya tota.

Per tant, me sentiria immensament satisfet que, quan no tingúes altre fruyt la meua humil tasca, obtingúes la sort de fer moure a l'«Unió Catalanista» a practicar los treballs convenients pera que'l Pi de les Tres branques representés per molts anys y centuries a la Catalunya sempre jove, floreixent y ferma, may decrepita, envellida y morta.

II

LA COVA DE LES LLOSANQUES

Deixant el Pla de Campllonch y passada la masia Porxos, del terme de Castellar del Riu, seguint el camí que condueix a l'antich y patriarcal pagesiu de Canals de Catllerí, se troba l'excursionista petjant una atapahida catifa de *Aconitum Lycoctonum* y *Aconitum Napellus*, coneguts per matallops y herba-tora, de *Digitalis Lutea* (didalera de Sant Geroni), de *Gentiana Acaulis* (gensana), *Carlina Acaulis* (carlina), *Acussa tinctoria* (peu colom), *Arbustus Uva Ursi* (boixerola) y *Berberis vulgaris* (coralets), fins a arribar a la boca de la Cova de les Llosanques, que vaig a descriure.

Està situada a mitja hora de distancia de la masia Porxos, deixant el camí a 30 passes a la dreta, y anguilejant per una pendent de 45° d'inclinació. Un curner està com guarda d'honor, abocant-se a la Cova en son extrem N., servint a l'ensem de senyal a l'excursionista.

Forma l'entrada un esqueu de roca de 20 p. de llarch, corrent de N. a S. y 2 p. ab desigualtat d'entrada. Un pi de 34 p. de llarch, colcat gayrebé perpendicularment, serveix d'escala d'ingrés, fins que ve un pilot de terra de 12 p., que ab els 34 constitueixen els 46 de la boca al fons. L'antessala està feblement il·luminada per la claror de boca, presentant la figura d'elipse perllongada, quin exe major es de 92 p. y de 27 el menor. La volta té l'altura de 32, plena y agensada d'estalactites en forma de cons inversos.

Pel centre s'entra, ab obertura de 32 p. d'ample y 12 d'alt, en un magnífich al propi temps que capritxós temple gòtich, guaytant a l'Orient y paralel a la primera estança. La divisió està formada, part per roca comú (pudinga calija), nota característica de la sedimentació de la Cova, y part per estalactites, que constitueixen columnes arquitectòniques, ab capitells d'ornamentació la més arbitraria, ab perfils que volen imitar el romànich. Avançant cap al N. se troben a l'esquerra y dreta columnes menors y cornises, figurant el conjunt un retaule ab la seva mesa a l'extrem, formada d'una estalagmita, o més bé de roca de cristall d'Islandia, coberta d'una incrustació terrosa, humida y llisquent, a la qual s'ha de pujar ab precaució.

Damunt d'aquesta, y endinsant el recinte, termina la Cova ab ornaments més bells y cristallins, anomenant-se la nova cambra'l *Sancta Sanctorum*. La volta està arreu agensada d'estalactites simulant mil objectes modelats a capritxo, si bé a l'esser ferits per la llum causen un efecte imponent y corprenedor: l'efecte d'una habitació fantàstica, decorada per un d'aquells genis que no més presenta l'imaginació en els somnis més sublims: tot arreu resplandeix ab el brill enlluernador de les perles y diamants; fins meravel·len, al caure regalimant ab accent rondinaire y acompassat desde una munió d'estalactites fistuloses, les gotes d'aigua, llagrimaig comú de les coves. ¡Que n'estotja la Natura de belleses pera alligonar l'ideal de l'artista!

La darrera estança es coneguda ab el nom de *Cova dels Encantats*, per presentar-se a la claror de la llum espectres cadavèrichs, formats per estalagmites y a propòsit pera impressionar de cop al visitador ab la llur forma y figura especials. Aquí's troben també

algunes estalactites, havent-hi el pis 8 p. més baix que'ls descrits primerament, formant una pendent que, unida al pilot de terra esmentat, fa l'entrada perillosa, puix aquesta ofereix les dificultats d'entrada, per comunicar directament ab la boca de la Cova. La volta, en sa major altura, compta 12 p., mostrant la configuració d'un forn de coure pa. Està entilada al S. de la primera, inclinant-se al SO. Sa figura es més circular que la de les altres, comptant 56 p. de N. a S. y 36 d'amplada.

Pera concloure, està la descrita Cova de les Llosanques distant tres hores y mitja de Berga y englobada en el terme de Castellar del Riu, entremig de les masies Porxos y Canals de Catlleri.

BONAVENTURA RIBERA, PBRE.

(Acabarà)

PIRENEU (1)

Herodot, que escrivia vers los mitjans del segle V a. C., diu que l'Ister (el Danubi) «comença al poble de Pirene, en la regió dels Celtes», los darrers cap a ponent que habiten l'Europa. Al segle IV, Aristòtil col·loca les dèus de dit riu «al mont Pirene, en terra de Celtes», situat cap a occident. El geògraf Eratosthen, segle III, senyala igualment la naixença de l'Ister en dita regió.

Se poden referir a n'aquestes indicacions dos versos del poeta Crinagores (segle I a. C.), en els quals presenta «els monts Pireneus y els Alps» a proximitat de les riberes del Rhin. La cartografia moderna'ns senyala'l Rhin corrent cap al nord, per la vessant oest, del macís de la Selva Negra, y precisament el Danubi neix a la vessant est.

Els Pireneus d'en Crinagores, vehins del Rhin, se trobaven, donchs, en la mateixa encontrada que les dèus del Ister o Danubi.

Es veritat que Herodot no parla pas del Rhin; més els dos grans geògrafs de l'antiguitat, Strabon y Ptolomeu, presenten sempre en una mateixa regió'ls naixements de l'Ister y del Rhin.

De la confrontació d'aquests textos resultaria que'l nom de Pirene, ab son derivat Pireneu, se donava del V al I segle abans de la

(1) Traduhim el següent fragment del notable treball que M. Alphonse Meillon publica en el *Bulletin Pyrénéen*, dedicat al vocabulari toponomàstich pirenench. Cada cita que en el mateix s'hi fa, porta al peu de l'original el lloch d'ont es treta.

nostra era a un poble, a montanyes y potser fins a una regió situats als encontorns de les dèus del Danubi.

Si passem a l'etnografia, ens trobem ab que'ls Celtes estaven establerts al V segle a. C. (es a dir, al temps d'Herodot) en la regió alta del Danubi, d'ahont s'expandien cap a l'oest fins a l'Oceà. Atravessaren els Alps cap a l'Italia Septentrional, y tenien per vehins, pel costat del Mediterrani, els Iber-liguris, y pel d'Espanya els Ibers.

Aixís, donchs, trobem la designació toponomàstica Pirene en país cèltich, o ocupat per celtes en l'època en que escrigué Herodot. Aristòtil col·locava també, un segle més tart, dit nom, enllaçat ab les dèus del Danubi en terra cèltica. Crinagores ens ha proporcionat implícitament el mateix dato.

Examinarem després les qüestions a que dona lloch aquesta afirmació. Convé ara, pera més claretat, continuar exposant les bases de l'investigació etimològica al tractar d'un altre punt geogràfic que en temps d'Herodot portava igualment el nom de Pirene.

Era un poble o port del golf de Lyó, situat, de consegüent, en terra ibèrica o ligúrica, o, pera mellor dir, en la zona del SE. de França designada ab lo nom de iber-ligúrica, que s'extenia pel litoral mediterranench del Ròdano als Pireneus.

L'existència de dit poble es senyalada per Festus Avienus, qui escriu que cap a l'extrem del territori de Sordes hi havia *abans* l'opulenta ciutat de Pirene, aont anaven sovint els marsellesos a fer-hi cambis comercials. Es veritat que aquest autor es del segle IV després de C., més son poema de les Regions Marítimes es una compilació feta sobre autors grechs anteriors, y principalment sobre textos fenicis de la fi del segle VI a. C. Hi ha conformitat en referir a n'aquesta època els datos que dona.

El poble (o port) situat a la costa del golf de Lyó, proper als Pireneus, existia, donchs, en temps d'Herodot y Aristòtil, portant el mateix nom de Pirene que aquests autors descobreixen prop del naixement del Danubi.

Ademés, en dita època ls Celtes no havien pas encara influït sobre'ls Iber-liguris ni havien arribat al Mediterrani. El poble de Pirene se trobava en un territori ocupat encara pels Iber-liguris ab exclusió de tota influència cèltica.

ALFONS MEILLON

CRONICA DEL CENTRE

FEBRER DE 1904

EXCURSIONS

A LA VILA Y CASTELL DE CENTELLES.—Aquesta excursió, efectuada'l dia 3 de Febrer, fou la primera de les organitzades per la novella Secció d'Arquitectura ab el fi de conèixer y estudiar els monuments més notables de la nostra terra. En el tren de les 6'20 sortiren cap a l'històrica vila de Centelles els socis senyors Vauteren, Catà, Deu, Font, Llatas, Martorell, Miret, Rosals y Santamaria, ab un temps poch a propòsit pera emprendre la desitjada excursió.

Arribats a Centelles, promptly empengueren el camí vers el poble de Sant Martí de Centelles, quina distancia recorregueren en una hora aproximadament. Allí visitaren l'iglesia, que es de tres naus y a la que està adossada la capella-panteó dels Duchs de Solferino, Comtes de Centelles, la qual res té de notable a no esser una imatge de la Verge que pertany a plena època mitjeval.

Desde Sant Martí, y de cara sempre vers les imponents runes del antic castell dels senyors de Centelles, aixecades encara avuy al cim d'altivol turó que domina aquella petita vall, empengueren la pujada al mateix plens de dalit pera assolir el cim d'aquell gegantí guayta de tant xamosa encontrada.

No'ns entreindrem a descriure aquelles venerandes runes, per haver-ho sigut ja altres voltes desde aquestes mateixes planes. Sols farem notar que aquelles soperbes y enrunades construccions, reduides quasi sols a muralles emmarletades y runes de l'antiga capella del castell, produiren gran y dolorosa impressió als nostres excursionistes, que una volta més se dolgueren de l'abandonament en que jauen els restos de nostres antigues grandeses.

Després d'haver tret algunes fotografies y pres alguna mida de l'antiga iglesia, que es la part menys enrunada d'aquelles construccions, retornaren nostres companys vers la vila de Centelles, aon, després de dinar, se dedicaren a visitar la població, examinant els detalls que's conserven en moltes de ses cases, la creu que's troba a l'entrada de la població y la seva iglesia parroquial, en la qual, mercès a l'amabilitat de l'apotecari Sr. Pineda, pogueren contemplar un antic y interessant retaule gòtich, completant d'aquesta manera aqueixa bonica excursió.

A CERVELLÓ, SANT PONS Y CORBERA. — El dia 17 se feu aqueixa pintoresca excursió, organitzada també per la Secció d'Arquitectura de nostre CENTRE, y en la que hi prengueren part els socis senyors Busquets, Canaleta, Domingo, Martorell, Planas (Ll. y J.), Planella y Soler y Escofet.

Desde Molins de Rey, y en tartanes a propòsit contractades, se dirigiren cap a Cervelló, aturant-se breus moments davant la Granja del Sr. Garcia, bonich exemplar de nostra moderna arquitectura, projectada pel nostre malaguanyat consoci Sr. Gallissà. A Cervelló, y acompanyats de l'amable rector d'aqueixa vila, visitaren les obres de l'iglesia en construcció, feta sobre plans del mateix Sr. Gallissà, d'estructura gòtica modernisada, y en la que s'hi empleen com a material, a més de la pedra, el mahó y la majòlica.

De Cervelló, y a peu sempre, se dirigiren a l'iglesia vella, curiós exemplar d'estil romànic, admirant també la preciosa creu de terme, d'un gòtic pur molt notable.

Retornats al poble de Cervelló, y en els mateixos carruatges, se seguí fins a Vallirana, desde aont, després d'esmorzar, se prosseguí fins al renomnat pont del Lladoner, obra molt notable del segle XVIII, que imposa per sa grandiositat y sa ferma construcció.

A quarts de dugues arribaren a l'antiquíssima capella de Sant Pons, tipo complet de l'arquitectura romànica del segle IX, dirigint-se després cap a Corbera, típica població per son aspecte com per sa situació, desde aont, en tartanes, se retornà a Molins de Rey, dolent-se nostres companys de que la falta de temps no'ls permetés aprofitar més aquesta important excursió.

A PUIGGRACIÓS, MONTMANY Y LA GARRIGA.—Els senyors Bombach, Coll, Larseguí, Gosch, Santamaria, Miret y Treserra empengueren aquesta excursió'l dia 28 de Febrer, pera visitar aquells llocs pintorescos, embellits tant per la Natura com per la mateixa tradició.

Sortiren en el tren del matí cap al Figaró, desde aont, per Mas Oliveras y Mas-Uyà, arribaren a Montmany, iglesia de construcció romànica, encara que restaurada recentment. Ab poch menos de mitja hora foren a l'ermita y casal de Puiggraciós, pujant al cim del serradet que'l domina.

A la tarda, y ab aigua a l'esquena, se dirigiren cap a La Garriga pera agafar el tren de dos quarts de sis, que'ls retornà a nostra capital.

CONFERENCIES Y SESSIONS

El dia 5 el nostre vice-president, D. Joaquim Casas-Carbó, ens donà a conèixer el treball de M. Jaume Freixe *Punts de vista històrics sobre les transformacions del litoral del Rosselló*. Es aquest un notabilíssim treball en el qual, en forma elegant y ben escayenta, el seu autor nos descriu aquella serie de transformacions que ha sofert l'hermós litoral del vehí Rosselló, estudiant-les solament baix el punt de vista històric y de la seva grandíssima importancia. La lectura d'aquest treball, escrit per un català de França, fou rebuda ab grans aplaudiments per les nombroses persones acoblades pera escoltar-lo y coneixe-l.

El dia 12 el soci D. Pere Reig y Fiol llegí una ben escrita Memoria-

ressenya d'una excursió al Montseny y Guilleries, verificada juntament ab altres socis del CENTRE. En forma molt agradable'l Sr. Reig nos anà descrivint aquelles hermoses regions, començant pel pla de Tordera y remontant aquest riu fins al poble de Montseny, pera dirigir-se després cap a les valls de Santa Fe y Sant Marsal.

Passà després a descriure'l camí d'aquesta vall al cim de Matagalls, y per Sant Miquel dels Barretons y Sant Segimon cap a Viladrau, pera endinsar-se més tard cap a Les Guilleries, visitant Espinelves y Sant Hilari, pera retornar cap Arbucies y Hostalrich.

Aquesta ressenya fou acompanyada de diferents projeccions fotogràfiques, tretes ab molt art y pulcritut pel mateix Sr. Reig, quin treball fou calurosament aplaudit.

A l'acabar-se l'esmentada conferencia se feu la sessió preparatoria de l'excursió que's realisà'l dia 17 a Cervelló, Sant Pons y Corbera.

El dia 19 se donà lectura d'un notable treball del nostre actiu soci delegat a Rodonyà D. Pau Teixidor y Tarrida, ressenyant la recent troballa d'una nova necròpolis proto-històrica en el terme de Vilavella, partida del Padrós.

Se tracta d'unes sepultures descobertes en unes excavacions aprop mateix de l'indicada vila, que contien les respectives ossamentes més o menos ben conservades, y de quin estudi'l Sr. Teixidor ne dedueix que pertanyen a la plena edat de pedra, rebutjant les opinions en contrari sustentades per altres persones que també les examinaren.

De veritable importancia sembla esser aquesta nova troballa, y alabances mereix el Sr. Teixidor per son desinteressat treball, com aixís ho recongué'l públich que escoltà la lectura del mateix.

Darrerament, el dia 26, se llegí un treball del nostre consoci y bon escriptor D. Ignasi Soler y Escofet sobre una excursió a l'estany de Lanós. Es aquest un treball reflexe d'una serie d'impressions rebudes per son autor al realisar aquesta excursió de Puigcerdà al renomnat estany de Lanós. En ell nos descriu en forma molt poètica aquelles hermoses encontrades, quin record ens evoca com agradable emoció que'ns plau sempre tenir ben present.

Després de llegir-se aquest treball se feu la sessió preparatoria de l'excursió a Montmany, Puiggraciós y La Garriga, que ja ressenyem en altre lloch d'aquesta mateixa secció.

CURS D'HISTORIA DE LA LITERATURA CATALANA. — Durant aquest mes han continuat despertant gran interès les conferencies que sobre tant important assumpte ve donant el nostre benivolgut consoci D. Rosendo Serra y Pagès.

Heus-aquí'l programa de les lliçons donades darrerament y quin desenrotllo tants aplaudiments y enhorabones han valgut al Sr. Serra:

Dia 3. Quarta conferencia. 2.ª del Període Provençal.

Corts d'amor. Discussions sobre si realment varen existir. Qüestions proposades y veredictes donats.

Puigs d'amor. Importancia que tenien aquests certamens literaris. Aplech del Puig de Velay.

Poesia trovadoresca: Mot, Cobla, Bordó y Vers. Rima o rim. Classes de rimes: planes, cares, etc.

Cançó. Cançoneta. Cançó mitj-partida. Assumptes. Tornada y endreça.

Sirventès. Origen y objecte. Mitj sirventès y cançó-sirventès.

Tençó. Joch partit o partiment. Formes de la controversia dialogada. Mostres de les qüestions proposades.

Noves. Novel·la rudimentaria.

Gèneros secundaris de la lírica: *Dança y balada* (ballada). *Alba o alba-da y serena.* *Pastorel·la o pastoreta* (vaquera, porquera, Cabrera, vergera, oquera, hortolana, monja, etc.) *Descort.* Semblança ab el *lay* (accepcions d'aquesta paraula). *Sestina.* *Sonet.* *Doneaire y salutç.* *Comiat.* *Escondig.* *Romança.* *Torney.* *Somni, visió, enuig, gèlosia,* etc.

Concepte que ha merescut la sàtira dels sirventesos. En Bertran de Born y En Cardinal. Exemples cèlebres de sàtires de trovadors.

Relació dels principals trovadors catalans dels sigles XI al XIV.

Dia 10. Quinta conferencia. 3.ª del Període Provençal.

Referencies d'En *Ot de Moncada.*

Berenguer de Palassol. Composicions endreçades a Na Ermessinda d'Avinyó.

Alfons I de Catalunya. Afició que tenia a la literatura. Composicions que s'en conserven. Rivalitat ab En Bertran de Born.

Guerau de Cabrera. Poesia dirigida al juglar Cabra.

Guillem de Cabestany. Tràgica llegenda dels seus amors ab Na Sermonda o Marguerida. Composicions que li va dedicar.

Huch de Mataplana. Noble llinatge dels barons de Mataplana. Fama d'En Huch. Les pretingudes *corts d'amor* celebrades en el seu castell. Tençons y sirventès que se li coneixen.

Ramon Vidal de Besalú. Indicacions biogràfiques. — Cançons. — Les *Razós de Trobar* o *Dreita manera de trobar.* Importancia d'aquest tractat. Influencia que va tenir sobre las *Flors del Gay: Saber estiers dichas las Lays d'Amors,* d'en Molinier; les *Regles de Trobar,* d'en Foxà, y demés tractats de Gaya ciencia (Noya, Castellnou, March, Terramagnino de Pisa, etc.). Denominació de llemosí que dona al provençal. Esperit crítich d'En Vidal. Purisme en el llenguatge. — *Novas:* « En aquel temps c'om era jais . » Explicació de l'arbitratge sotmès a n'Huch de Mataplana; descripció del castell. (Lectura de poesies provençals, de troços de les *Razós de Trobar* y traducció).

Dia 17. Festa.

Dia 24. Sisena conferencia. 4.ª del Període Provençal.

Ramon Vidal de Besalú (continuació). *Noves:* « Unas novas vos vuelh comtar... » Narració d'un juglar feta en la cort d'Alfons de Castella a pro-

pòsit de l'aventura del gelós Alfons de Barbastre: «Abril issi'e mays intra-va...» Ressenya curiosa de les corts que En Vidal havia visitat y dels nobles que havia tractat.

Serveri de Girona. Composicions amoroses dedicades a la «Dompna dels Cartz». Gènere sentenciós y moral en que's distingeix.

Guillem de Bergadà. Composicions sentimentals inspirades probablement per Na Anglesa de Cardona. Vida aventurera y criminal d'aquest trovador llegendari. Cinisme horrible de moltes obres seves, atacant al seu germà, a n'En Pons de Mataplana, al bisbe d'Urgell, al rey d'Aragó, etc. Retractació a la mort d'En Pons de Mataplana.

Amaneu des Escàs. *Doneaires* (curiositat paremiològica de la carta endreçada a una dama queixant-se d'estar-ne allunyat): «Estenhamen del escudier que fe aquel mateis Dieu d'amors» y «Ensenhamen de la donzella». Importancia d'abdues instruccions.

Pere III d'Aragó el Gran. Sirventès dirigit al trovador Pere Selvatge.

Ullada general sobre'ls cèlebres trovadors provençals.

Relacions de la cavalleria ab la poesia trovadoresca.

Desaparició de la literatura provençal: creuhada contra'ls albigesos; crema de les obres provençals ordenada per l'Inquisició; absorció dels antics comtats independents, pel centralisme francès.

Renaixement de la poesia a Tolosa. Jochs Florals (1324). Convocatoria a tots els països de la *llengua d'oc*. Restauració dels Jochs Florals en 1495. Clemencia Isaura. Resucita la festa, però no l'antich esperit provençal.

(Lectura y traducció de troços escullits.)

NOVA

Hem rebut el primer número de l'*Universitat Catalana*, que torna a publicar-se ab un cos de Redacció notablement extès, ab representació de les principals societats escolars y docents catalanes, y ab un programa ample y ben traçat que abraça la totalitat d'educació nacional y social catalana. Això es lo que's llegeix en son notable article de presentació y queda feliçment sintetisat ab al sub-títol «Revista mensual d'educació nacional» que s'ha afegit a la portada. Llarga y profitosa vida desitgem a la jove Revista, que no dubtem que serà una arma poderosa a la causa de la renaixença catalana.

Errades. — En el número anterior, plana 64, en la Conclusió 4.ª, on diu *Maselau*, llegeixi-s *Menelau*.

En la plana 67, ratlla 42, on diu: a l'*escala* del romanticisme... llegeixi-s: a l'*escalf* del romanticisme.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.